плътьюсѡраженнымь. чистотѣ
ютстоущенпобѣждающебрага
нны гла. н. самогласна
Потрещесебранѣплътьесьин.
пастнмьседѧховно. раꙁдрѣ
шимьвсакьесьоуꙁьбеꙁаконнꙑ
раꙁврꙑѣлмьстрьпьтьнаш.
ноутьныхꙋврѣнивсакопнїа
нибеꙁаконнаратрꙑѧемь.
дадамльальꙋющимьхлѣбь.
нїщенмнагнѣвьедѣлмьвѣаль
дапрнмемльсѡхѵабыанемать
гла. нмнѣ. бо. гла. н
Ѵнтѧнѧдѣеславоудѣрн. бꙑвшь
нагоумтѣнмлнѣпѣтнїенамь
прѡ. вѣрь. гла. ꙁ. неѡвратнлв
цатвоегоѡѡтроїатвоего
пїенмнетвонебѣрнкетьмне
попрошѧтѣ. стра. вьтоуна. гл. н
самогласно. рѣцнпоѧщн
Прндѣтеѡучитнмьсебранн
лльстнннѣлнщедротамн
ньнщнмь. нетрѣбоующемн
ѡбличающенашегобгодѣнм

III

УДК 821.163.41-09
27-29
821.163.41'04.09 Сава, свети

Драгиша Бојовић
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Центар за византијско-словенске студије, Ниш – Србија
e-mail: dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs

ШТА ЈЕ НАПИСАО СВЕТИ САВА?*

Апстракт: *Иако се сачувано дело Светога Саве може назвати значајним и монументалним, оно ни приближно не може представљати слику свега онога што је Свети Сава написао а што је, нажалост, добрим делом изгубљено. Чак и текстовима, који се помињу у Доментијановим и Теодосијевим житијима треба придодати и неке друге, који одражавају интензитет мисије српског архиепископа и његову комуникацију са другима. Циљ овога рада је да представи дела, за која постоје сведочанства да их је Сава написао. Још једном актуелизацијом овог питања, и раније покретаног, указујемо да је Савин стваралачки портрет нешто комплекснији од представе које даје његово сачувано дело. Такође скрећемо пажњу на још један критеријум за утврђивање ауторства дела, која се само приписују Светоме Сави. Реч је о догматском, библијском и патристичком пореклу Савиних мисли, које се могу уврстити у корпус који повезује дела са несумњивим ауторством и дела за која се може тврдити да припадају Светоме Сави.*

Кључне речи: *Свети Сава, Доментијан, дела, посланице, завештања, ауторство.*

Када се говори о стваралачком делу првог српског архиепископа, Светога Саве, најчешће се губи из вида да је оно било далеко обимније и свестраније од онога што је стигло до нас и што је сачувано до наших времена. Као Савина сматрају се следећа дела: Хиландарски типик, Карејски типик, Студенички типик, Житије Светог Симеона (саставни део Студеничког типика), Служба Светом Симеону, Писмо игуману Спиридону, Устав за држање Псалтира, Номоканон (као дело настало Савиним радом и његовим старањем). Сматра се да има удела и у настанку Прве хиландарске повеље, коју је потписао Свети Симеон.[1] Већ су први приређивачи дела Светога Саве истакли проблем његових несумњивих и спорних списа,[2] а на то указују и савремени приређивачи.[3] Приказући Ћоровићево издање *Списа Светога Саве,* Павле Поповић сматра да је Ћоровић био у праву када у своје издање није унео Савине беседе и писма у делима Првовенчаног, Доментијана и Теодосија.[4] Након сто година од овог издања можемо констатовати да, на основу тада непознатих чињеница и критеријума, можемо говорити о новој аргументацији, која иде у прилог ауторства неких од ових текстова.

* Рад је део пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку*, бр. 177010 (С. Мишић)

1 Видети о томе: Шпадијер 2014, 40.

2 Ћоровић 1928.

3 Јовановић 1998.

4 Поповић 1932, 100.

Наша намера је да још једном, у светлу нових чињеница, укажемо на то која дела је написао Свети Сава, а која, нажалост, нису сачувана или су нека, можда, недоступна. Нека од тих дела саставни су део других књижевних текстова и врло често се приписују Светоме Сави. Међу њима је највише посланица и беседа. Сведочанства о овим Савиним текстовима налазимо у житијима Светога Саве од Доментијана и Теодосије, а може се указати и на неке позније трагове. Доментијан, као Савин непосредни ученик, говори и о пророчанском карактеру неких Савиних списа, што је до сада ретко истицано.[5] Он посебно истиче Савино пророчанство забележено "писањем у књигама" да ће се Свети Симеон јавити као мироточац "подобан светом Димитрију."[6]

Сасвим је природно, због црквених дужности које је обављао (један од оснивача манастира Хиландара, студенички архимандрит и први српски архиепископ), што је Сава написао велики број посланица и о њима су сачуване сасвим конкретне информације. Реч је о следећим посланицама:

1. Посланица родитељима из Светог Пантелејмона

Писмо је Сава послао својим родитељима из Манастира Светог Пантелејмона по војводи, који је предводио потеру по налогу Стефана Немање након бекства младога Растка из Србије. Податак о овом писму је сачуван само у Теодосијевом *Житију Светога Саве*.[7] Писац један део писма наводи, а други парафразира: "Немојте ништа тужити за мном, нити ме оплакивати као погинула, рече, него боље да Бога молите, молим, не би ли како молитвама вашим добро свршио трку на коју изиђох. А ви, колико је могуће, водите бригу о својој души, нити опет предузимајте да ме тамо у вашем животу видите. Ако Бог усхте, овде у Светој Гори дочекаћу и видећу господина оца мојега, и свете и часне старости његове насладићу се, и слатке и безмерне љубави његове наситићу се.

Поменувши им многе јеванђелске речи о правди и милости, о истини и суду, и што нама није угодно да не чинимо ни другима, дода и ово:

Ако ко остави дом и браћу, жену и децу, богатство и њиве и остало, наследиће на векове царство небеско."[8]

Иако је живео доста времена касније од Савиних ученика, не треба бити неповерљив према подацима, које износи Теодосије, јер он Савино житије пише и на основу сачуваних писаних списа Савиних "часних ученика, његових сапосника и у туђиновању сапутника и на путовању сатрудника."[9]

2. Посланица Стефану Немањи

Посланица је сачувана као саставни део Доментијановог *Житија Светога Саве*.[10] У формалном смислу она представља позив Светога Саве оцу Стефану Немањи да му се придружи на Светој Гори. Веома је обимна и несумњиво представља Савино дело, у којем препознајемо и његове идеје из *Житија Светога Симеона*.

5 О једном другом помену Савиних пророчанстава видети: Ћирковић 2002, 5-10
6 Види: Доментијан 1988, 100, 108, 118, 155.
7 Теодосије 1988, 113.
8 Исто, 113-114.
9 Исто, 102.
10 Доментијан 1988, 72.

3. Прва посланица брату Стефану

Написана је 1201. године и послата Стефану са стакленицом мира које је истекло из гроба Светог Симеона, а на дан његовог годишњег помена. Сачувана је у Доментијановом *Житију Светога Симеона.*[11]

4. Друга посланица брату Стефану

Написана је уочи преноса моштију Светог Симеона из Хиландара у Студеницу. Највероватније, део посланице Доментијан инкорпорира у *Житије Светога Саве* и *Житије Светога Симеона.*[12]

5. Посланица ка великоме чудотворцу, живоме и после смрти, богоносном Симеону

Текст посланице није сачуван, већ само информације да је њу Сава у Србију послао по свом ученику Илариону као реакцију на молбу брата Стефана да се врати у Србију, јер су мошти Светог Симеона престале да точе миро. Посланица је прочитана над Симеоновим гробом: "А послани (Иларија) стигавши у земљу отачаства његова, и дошавши ка царствујућем љубимом брату његову, исприча му све о Преподобном и што му је рекао да учини. А он, богољубац, не остави га самога да иде, но задржавши га, и сам са њиме оде ка гробу Светога; и сатвори обична славословља свеноћног стојања. И када су биле свршене јутарње песме, послани ученик одслужи божаствену литургију по заповести Преподобнога и, сатворивши трисвето над гробом преподобнога оца Симеона, прочита му посланицу богоноснога кир Саве."[13] Можемо са доста сигурношћу претпоставити да је посланица имала молебни карактер. Након претходне констатације у Житију се каже да је миро почело да тече "када је била свршена молитва".[14]

6. Трећа посланица брату Стефану

Написана је у Солуну 1220. године пре доласка Светога Саве у Жичу. Кратка је по садржају и сачувана је у Доментијановом *Житију Светога Саве.*[15] Занимљив је почетак посланице односно ословљавање адресата: "Благодат и мир од Бога Оца Господа нашега Исуса Христа благочестивом и христољубивом и самодржавном сапрестолнику светога Симеона, превеликом жупану свих српских и поморских земаља, свељубазноме брату моме кир Стефану, у Господу радовање са свим бољарима царства твога."[16] Одмах пада у очи да Сава брата Стефана назива "великим жупаном" а не краљем.

7. Посланица папи велике Римске државе

Сава је по свом ученику, епископу Методију, послао папи посланицу о чијем садржају нас обавештава Доментијан: "И написавши посланицу ка великом

11 Исто, 306.
12 Исто, 113, 312.
13 Исто, 133.
14 Исто, 133. Види и стр. 143.
15 Исто, 141-142.
16 Исто, 142.

сапрестолнику светих и славних апостола, папи, исповедаше му неутајену благодат којом сам би венчан од Бога, и молио је да му пошље благослов од светих апостола, а од тога самога благословени венац, да венча свога брата на краљевство по првом отачаству краљевства њихова, у коме се и отац њихов роди по божаственом самотрењу, у месту званом Диоклитија, које се зове велико краљевство од почетка."[17] На самом крунисању Савин брат ће понети титулу "самодржавни господин кир Стефан, краљ свих српских и поморских земаља." У посланицу из Солуна, коју шаље пре свог доласка у Србију 1220. године, Сава Стефана, као што смо видели, титулише као "превеликог жупана свих српских и поморских земаља."

Миодраг Пурковић приписује Светоме Сави и нека писма које је Свети Симеон писао из Свете Горе, пре свега византијском цару Алексију Анђелу и бугарском цару Јовану Асену, као и српском великом жупану Стефану.[18]

8. Посланица охридском архиепископу Димитрију Хоматијану

Савино постављење за првог српског архиепископа изазвало је оштру реакцију тадашњег Охридског архиепископа Хоматијана. Сачувано је и писмо, које је он упутио Сави 1220. године.[19] На крају писма Хоматијан каже да је Епископа скопског Јована задужио да преда писмо Светоме Сави и усмено протумачи његов садржај: "За предаваоца овог нашег саборног писма одредили смо преосвећеног епископа Скопља, у Господу љубљеног нам брата и саслужбеника, господина Јована, како би и живим гласом ово што је написано протумачио твојој часности."[20] Иако Савин одговор није сачуван, сасвим је логично претпоставити да је он упутио посланицу Хоматијану и одговорио на његове оптужбе.

Сава је као јерарх Цркве био често у прилици да пише и изговара беседе. Неке од тих беседа нису сачуване, а неке од њих је исписао и сачувао, у оквиру *Житија Светога Саве,* Савин верни ученик Доментијан. Реч је о седам беседа, две су изговорене у Студеници, четири у Жичи и једна у Угарској, на двору угарског краља:

1. Прва студеничка беседа

Прву Студеничку беседу Сава изговара у Студеници након преноса моштију Светог Симеона из Хиландара.[21] Најављујући беседу, Доментијан подвлачи да је и раније Сава, у књижевним текстовима, пре свега у посланицама, ("књижним писањем"), пророковао шта ће се збити на његовом оцу.

2. Друга студеничка беседа

Дошавши у Србију 1220. године као изабрани архиепископ, Сава најпре одлази у Студеницу где изговара *Поуку ка светоме сабору Лавре свете Студенице.*[22]

17 Исто, 156.
18 Види: Purković 1955, 19-21.
19 Острогорски 1970, 175-187.
20 Исто, 187.
21 Исто, 118-120.
22 Исто, 144-146.

3. Жичка беседа изабраним пастирима

Ово је беседа, која и није нарочито уочена, јер је сачуван само њен мањи део. Изговорена је пре чувене *Жичке беседе о правој вери*, дан уочи великог сабора и празника. Сава је изговорио након предаје законских књига новопостављеним епископима: "И, осветивши их, сатвори их епископима, и расписавши крајеве отачаства својега, и посла сваког од њих у своју енорију по достојању како кога знађаше, научивши их богоподобно и предавши им свакоме законске књиге, и заповедивши свакоме од њих да са сваком богобојажљивошћу и са чистом вером непорочно ходе, и поревнују за свако добро по новом закону Христову и да сваки пастир чува своје умно стадо по предању светих апостола."[23] Сачуван је, захваљујући Доментијану, само мањи део беседе: "Умна стада Христом предана вам чувајте брижљиво, јер су дани зли, и време се већ приклонило до тога да ћете и о последњој и хромој овци бити испитивани у онај велики последњи дан од начелника пастира Христа."[24]

4. Жичка беседа о правој вери

Назива се још и *Беседом о истинитој вери*.[25] Изговорена је на Спасовданском сабору у Жичи, 1221. године.[26] Свакако је најзначајнија беседа Светога Саве.

5. Жичка беседа о поучавању ученика

Изговорена је након Савиног повратка са првог путовања по Светој Земљи. Можда и не представља целовито дело, већ је, чини се, део шире Савине егзегезе и науке, коју је он преносио својим ученицима учећи их дан и ноћ.[27]

6. Жичка беседа ка освећеним епископима

У Доментијановом *Житију Светога Саве* ова беседа се назива *Поучење о заповедању Светога Саве ка освећеним епископима*.[28] Има карактер завештања. За разлику од других завештања, о којима ћемо говорити, она је првенствено упућена епископима. У њој доминирају есхатолошки мотиви, па се зато може назвати и *Беседом о страшном суду*.

Приликом Савине дипломатске мисије код угарског краља, Сава изговара две поуке, које су нам познате опет захваљујући Доментијану. Реч је о следећим текстовима:

7. Беседа о Светој Тројици

У овој беседи доминира теологија Свете Тројице, највероватније због и тада актуелних разлика у учењу о Светој Тројици између православних и римокатолика.[29]

23 Исто, 146.
24 Исто, 146-147.
25 Види: Доментијан 1988, 147-154.
26 Опширније о овој беседи и њен нови превод видети у: Епископ Атанасије 2004, 11-113.
27 Доментијан 1988, 184-187.
28 Исто, 188.
29 Исто, 161-163.

8. Слово о љубави

На *Беседу о Светој Тројици* надовезује се Савино *Слово о љубави,* такође упућено угарском краљу.[30]

Један од оних текстова чији садржај не познајемо, али знамо да је постојао је:

1. Благодарна молитва за цара Калојана (никејског цара Јована Ватаца)

Након повратка са првог путавања у Свету Земљу, а пре уласка у Свету Гору, Саву је дочекао цар Калојан, који га је богато обдарио и дао му лађу за даља путовања. Када је стигао у Ватопед, "посла лађу натраг к цару, и оне који су у њој благословивши и обдаривши, и написа благодарну молитву к цару за сва његова доброчинства, која му сатвори благоверни цар."[31] Највероватније је молитва била написана на грчком језику, што значи да је то било једино дело Светога Саве на овом језику.

Истраживачку пажњу највише привлачи један од најважнијих текстова Светога Саве, који можемо назвати и *Заветом о чувању праве вере* или:

1. Завештање сабору отачаства свога

Овај значајан текст помиње Доментијан у оквиру Похвале светоме Сави.[32] Упућен је сабору Савиног отачаства, архијерејима, јерејима, преподобним и богоносним чрнцима и свим сродницима, као и свој деци отачаства. Доментијан цитира део завештања: "Сведочанство Господње, свето јеванђелско и истинито законоположење и апостолска предања и пророчка проповедања и исправљења светих богоносних отаца и божанска учења предана вам од мене, добро сачувавши испуните, да вам Господ за то у онај велики и просвећени дан даде добру и пуну меру, и да будете чисти не само у три дана, но да будете свети телом и духом и у све дане вашега живота; и да су бедра ваша препојасана истином, и да светилници ваши горе милостињом према ништима, и да сте ви подобни људима који чекају Господина својега и који творе вољу његову, којима је Господ на небесима спремио престо свој, и да Господ Бог ваш, дошавши нађе вас спремне, и не само да се удостојите да чујете глас Господа вашега, но да се и настаните са њиме у бесконачне векове, да се на вама изврши реч Господња: 'Јер биће, рече, први последњи, а последњи први'."[33] Иако је реч само о делу завештања, овај одломак је врло драгоцен, јер сведочи о завету који је Сава оставио свом отачаству. Завет Светога Саве се помиње и једном доцнијем документу.[34] Тешко је утврдити да ли је реч о истом тексту.

2. Предсмртно завештање Светога Саве

Када је Свети Сава почео боловати у Трнову, он је послао ученике своје у Србију да пренесу све реликвије донете из Јерусалима и Свете Земље. Уз то он шаље писани благослов "свој деци својој и благословивши сва чеда своја и сроднике своје и

30 Исто, 163-164.
31 Исто, 182.
32 Исто, 214,
33 Исто, 214-215.
34 Ruvarac 1900, 620.

богопредано му стадо народа и земљу свога отачаства."[35] Теодосије је конкретнији у опису писма, које је по својим ученицима Сава послао у Србију. У писму је он "даровао мир и благослов Владиславу краљу и својега престола намеснику, блаженом Арсенију архиепископу, и свој земљи народа свога."[36] И из Теодосијевог исказа може се закључити да писмо има заветни карактер.

Доментијан пише да је Свети Сава написао различите текстове посвећене Светом Симеону. Изричито помиње да је Сабор светогорских отаца благословио "богоноснога оца нашега кир Саву да му напише каноне и стихире и чудотворења његова, а он написав колико је могуће, и опет благослови нас, ученике своје, истим благословом."[37] Постоје, дакле, могућност да је поред сачуваних Савиних текстова о Светом Симеону било и других његових текстова о првом српском светитељу. Зато их уопштено називамо:

1. Списи о Светом Симеону

Трагове таквих списа можемо тражити и у тексту сачуваном у Доментијановом *Житију Светога Саве*,[38] који и жанровски можемо одредити као:

2. Похвала Светом Симеону

Похвала, која је Савин одговор на јављање у сну Светог Симеона, указује на чињеницу да је Свети Сава могао написати неколико похвала свом оцу.[39] Овај текст на који указујемо може бити део опширније похвале, што за сада остаје само на нивоу хипотезе или је, као што смо рекли, траг постојања још једног похвалног слова. Не спада у текстове, који су се до сада приписивали Светоме Сави.[40] Познато је да је Сава аутор двеју похвала (поджанрови) у *Житију Светога Симеона,* што значи да му овај жанр није био непознат.

Свети Сава је показао велику посвећеност у уређивању монашког живота, како на Светој Гори тако и у Србији. Вероватно је, осим Студеничког, написао и неке друге типике за манастире у Србији. Пурковић у поменутом тексту напомиње да је Сава могао написати и Жички и Милешевски типик.[41]

1. Типици

Сведочанство о Савином раду на манастирским типицима у Србији налазимо на неколико места код Доментијана. Након доласка у Србију, Сава као студенички архимандрит "и друге свете цркве у свима изабраним местима почевши и сврши, и старе утврди, а нове сазда и *све постави на сваком добром закону* (подвукао Д. Б.), и пренесе сваки узор Свете Горе у своје отачаство киновијама, игуманијама, сихастиријама."[42]

35 Доментијан 1988, 221.
36 Теодосије 1988, 248.
37 Доментијан 1988, 111.
38 Исто, 101-102.
39 О неким досадашњим претпоставкама видети преглед код: Јовановић 1998, XXVIII-XXIX
40 Види: Јовановић 1998, XXVIII
41 Purković 1955, 22.
42 Доментијан 1988, 124. О Савином раду на укрепљењу цркава "доброзаконьем" видети и: Доментијан 1988, 195. Вероватно су неки манастири и пре Савиног рада имали своје типике. Види: Бојовић 2011.

Са доста основа може се претпоставити да је Сава аутор или главни редактор (као у случају Номоканона) и следећих књига:

1. Синодик православља

Синодик православља представља саборски акт о исповедању вере и проклињању јеретика. Епископ Атанасије Јевтић, ослањајући се и на ранија мишљења Александра Соловјева и Владимира Мошина, аргументовано показује да је овај текст донет на Спасовданском сабору у Жичи, 1221. године, те да је у тесној вези са тада изговореном Савином *Беседом о правој вери.*[43]

2. Номоканунац (мали Номоканон)

Међу законским књигама, које се могу приписати Светоме Сави, спада и *Номоканунац* (мали Номоканон). Реч је о зборнику текстова литургичко-правне и моралне садржине, који је намењен протопоповима, за разлику од Номоканона који је намењен епископима. Димитрија Калезић сматра да је *Номоканунац* могао настати у манастиру Филокал радом и залагањем самога Светога Саве.[44]

Међу текстовима за које је тешко доказати ауторство Светога Саве спада и следеће дело названо:

1. Света словеса Светога Саве

У науци је доста расправљано о једном делу Светога Саве, на које се асоцира у предговору Никодимовог типика.[45] У предговору се помињу "света словеса", које је свом отачаству оставио Свети Сава и наводи се реченица из тог дела: "Молим оне који ће после мене бити, да недовршено мноме због маловремена живота испуните."[46] У светлу раније изнетих ставова можемо претпоставити да је реч о одломку из једног од два саборна завештања Светога Саве, можда чак из оног предсмртног, када је Сава могао експлицитно размишљати на овај начин. Не треба искључити могућност да је реч и о неком другом тексту.

Када се помињу Савина претходно наведена дела, увек се поставља питање њиховог ауторства. И до сада је било покушаја, свакако и успешних, да се потврди ауторство неких Савиних дела. Ту пре свега мислимо на беседе, које су сачуване у Доментијановом *Житију Светога Саве.* Такође се указивало и на очигледну међусависност неких од беседа (*Жичке беседе о правој вери* и *Друге студеничке беседе*).[47]

Ми ћемо овде указати на неколико примера повезаности Савиних дела и његових текстова сачуваних у Доментијановом житију. Такође указујем на заједнички корпус идеја омиљених Савиних Светих Отаца, који је присутан и у Савиним делима и у неким беседама и посланицама, које смо навели у овом раду.

43 Епископ Атанасије 2004, 11-73. Овде је дата и старија литература о овом питању.
44 Калезић 1995, 159-165.
45 Види: Радојичић 1940, 13-17.
46 Башић 1922, 254.
47 Види: Епископ Атанасије 2004, 145.

У посланици, којом позива оца Симеона да дође у Свету Гору, Сава интерпретира део једног врло важног места из свог *Житија Светог Симеона.*[48] Реч је о причи о добром пастиру и заблуделој овци, која у посланици има следећу обраду: "Дођи, подобећи се оном човекољубивом пастиру, који остави не само деведесет и девет на горама небесним, но остави и тисуће тисућа и још и више безбројне војске, и сиђе преклонивши небеса, и потражи заблуделу овцу, и нашавши истрже је из грла смртоноснога љутога звера, ђавола, и узевши на своје раме принесе Оцу своме, и опет је постави међу своје стадне овце."[49]

Ова посланица садржи и један догматски део, који, по изнетом учењу, неодољиво подсећа на Савине архиепископске беседе.[50] Све то иде у прилог Савиног ауторства и посланице и беседа.

Сличност се може препознати и између есхатолошких мотива Савиног *Житија Светог Симеона* и његове *Беседе ка свеосвећеним епископима,* која има изразито есхатолошки тон. Савини омиљени есхатолошки писци су Свети Јефрем Сирин[51] и Свети Теодор Студит.[52] Неоспорно је да су њихове идеје, осим у *Житију Светога Симеона,* добрим делом присутне и у овој беседи.

Утицај Јефрема Сирина препознали смо и у Савиној *Беседи о правој вери,* где Сава говори о двема природама Господа Исуса Христа: "Јер знамо га савршена Бога и савршена човека, не једнога ни другога, но јединога тога пре ваплоћења и после ваплоћења, један сложен састав, тога у два савршена јестатства, и у два јестатства и сопства, и у две природне воље, и делатношћу обема по саставу смешенима, неизменљиво исказиванога тога самога, који вољом хоће и дела божаствена као Бога, и тога самога који вољом хоће и дела човечански као човек."[53] Нема сумње да Сава преузима крај *Беседе на Преображење* Светога Јефрема Сирина, у којој препознајемо и Савине дословне позајмице, са почетка текста, и сродне идеје у осталом делу: "Једног истог исповедамо и као савршеног Бога и као савршеног човека, у две природе, ипостасно или лично сједињене, које се познају нераздељено, несливено и непроменљиво, као Оног који се обукао у тело, оживљено словесном и умном душом, који је у свему, осим у греху, постао сличан нама, подложним страдању. Један исти је и и небески и земаљски, временски и вечан, са почетком и беспочетан, безвремени и подложан времену, створени и нестворени, страдалан и бесмртан, Бог и човек, и у једном и у другом савршен, један у две природе и у двоје један."[54]

Сматрамо да и посредни докази, као што су ови напред изнети, могу послужити при утврђивању ауторства неких Савиних текстова. Значај тих текстова је велики, а неки

48 Види: Свети Сава 1988. О семантици и симбиози неких јеванђељских прича из овог одломка види: Бојовић 2017.

49 Доментијан 1988, 79.

50 Види: Доментијан 1988, 74-77.

51 Види: Бојовић 2003, 155-201.

52 Види: Тихон Ракићевић 2015.

53 Доментијан 1988, 149. Види и превод Епископа Атанасија, 81-82. Епископ Атанасије налази да је овде присутани утицај Светог Максима Исповедника и Светог Григорија Богослова. Из нашег поређења може се ипак утврдити да је први део цитата засигурно преузет из *Беседе на Преображење* Светог Јефрема Сирина.

54 Свети Јефрем Сиријски 2003, 302. Идентичност једног и другог текста и њихових идеја може бити сагледана у потпуности тек поређењем српскословенских изворника. Иначе, Јефремово *Слово на Преображење* саставни је део једног типа *Паренезиса.* Види: Бојовић 2003, 137. Позајмица из једног слова Светог Јефрема Сирина налази се и у *Слову о љубави.* Види: Бојовић 2004, 142.

од њих имају и карактер завештања. Таква је *Жичка беседа ка осве*ћ*еним епископима* (упућена само архијерејима), али и два саборна завештања, која, нажалост, нису сачувана: *Завештање сабору отачаства* и *Предсмрно завештање.*Оба су упућена свим Србима, и народу и клиру.

Верујемо да ће даља анализа ових података, као и сачуваних садржаја, допринети разрешењу различитих дилема, међу којима је питање ауторства најважније. Наш рад представља још један покушај реконструкције Савиног целокупног дела.

Извори

Башић, Миливоје (1922): *Из старе српске књижевности,* Београд: Издавачка књижарница Геце Кона

Доментијан (1988): *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона,* приредила Радмила Маринковић, Београд: Просвета, СКЗ

Јефрем Сирин, Свети (2003): *Огњени стуб. Подвижничке поуке и тумачења Старог Завета,* приредио Јован Србуљ, Београд: Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског

Острогорски, Георгије (1970): *Писмо Димитрија Хоматијана Св. Сави и одломак Хоматијановог писма Патријарху Герману о Савином посвећењу,* у: Византија и Словени, Београд: Просвета, 175-187.

Свети Сава (1988): *Сабрани списи,* приредио Димитрије Богдановић, Београд: Просвета, СКЗ

Теодосије (1988): *Житија,* приредио Димитрије Богдановић, Београд: Просвета, СКЗ

Литература

Атанасије Јевтић (2004): *Богословље Светог Саве,* Врњци, Требиње: Братство Св. Симеона Мироточивог, Манастир Тврдош

Бојовић, Драгиша (2003):*Свети Јефрем Сирин и српска црквена књижевност,* Ниш, Косовска Митровица: Центар за црквене студије, Филозофски факултет

Бојовић, Драгиша (2004): *Доментијанове позајмице о љубави,* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 70, 139-142.

Бојовић, Драгиша (2011): *Рађање Српске цркве у Топлици,* у: Стефан Немања и Топлица, уредник Драгиша Бојовић, Ниш: Центар за црквене студије

Бојовић, Драгиша (2017): *О једној необичној симбиози јеванђељских прича у Савином Житију Светога Симеона и трагом њихових паралела,* Лицеум, 18, 71-77.

Јовановић, Томислав (1998): *Свети Сава,* предговор књизи: Свети Сава, Сабрана дела, Београд: Српска књижевна задруга

Калезић, Димитрије (1995): *О могућности да је Св. Сава писац Номоканунца,* Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, уредник Павле Ивић, Београд: Српска академија наука и уметности, 159-166.

Ћоровић, Владимир (1928): *Списи Св. Саве,* књ. I,Дела старих српских писаца, издао их Владимир Ћоровић, Београд, Сремски Карловци: Српска краљевска академија

Поповић, Павле (1932): *Приказ Списа светога Саве (приредио Владимир Ћоровић, Сремски Карловци 1928),* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 12, св. 1, 96-105.

Purković, Miodrag Al. (1955): *O izgubljenim spisima sv. Save,* Sloga, Year Book, Pert, 17-22.

Радојичић, Ђорђе Сп. (1940): *Савина "Света словеса",* Српски књижевни гласник, књ. LXI, бр. 1, 1. септембар 1940, 13-17.

Тихон Ракићевић (2015): *Заповести Светога Саве монасима Студенице (1206/7) у односу на узор*, Богословље, 1, 294-310.

Ruvarac, Ilarion (1900): *Ein Document zur Biographiedesbulgarischen Historikers Paysiusaus dem Jahre 1761,* Archivfur Slavische Philologie, 620-621.

Ћирковић, Сима (2001): *Пророчанства Светога Саве,* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 68, св. 1-4, 5-10.

Шпадијер, Ирена (2014): *Светогорска баштина,* Београд: Чигоја штампа

Dragiša Bojović

WHAT DID ST. SAVA WRITE?

Although the preserved works of St. Sava may be labeled important and monumental, they do not provide even an approximate picture of everything St. Sava wrote, a lot of which has unfortnuately been lost. To the texts mentioned in the lives by Domentijan and Teodosije one should add some others, which reflect the intensity of the Serbian archbishop's mission and his communication with others. The goal of this paper is to present the works for which there are testimonies that Sava wrote them. By returning to this question yet again, we suggest that Sava's portrait as a creative writer is a bit more complex than the one that is obtained from his preserved works alone. We also draw the reader's attention to another criterion for determining the authorship of the works that are only ascribed to St. Sava. This criterion may be found in the dogmatic, Biblical and patristic origins of Sava's thoughts, which may be used to allocate some works to the core of unquestionable authorship, that may be claimed to have been written by St. Sava.